

NOI CONSIDERAȚII ASUPRA ORGANIZĂRII TERITORIILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE X-XI

Vasile MĂRCULEȚ

Nouveaux considerations sur l'organisation des territoires byzantins du Bas-Danube au Xe-XIe siècles

À la fin du Xe siècle et au début du XIe siècle, au bout de quelques confrontations violentes avec la Russie Kieviennne et avec le Tsarate Bulgar (976-1018), les empereurs byzantins Jean I Tzimiskes (969-976) et Basil II le Macédonnéen (976-1025) rétablissaient la frontière de l'Empire Byzantin sur le Danube.

Les territoires du Danube Inférieur, reconquis par Byzance, ont été organisés successivement en plusieurs unités administratives-territoriales: **le thème la Mésopotamie de l'Occident** (971-env.1000), dans la compositions de laquelle sont entrés: entre 971-env. 976: le stratébat de Dristra (de Silistrie) et le stratébat de Ioannopolis (de Préslav); entre env. 976-env. 986: le stratébat de Dristra et le stratébat de la Mésopotamie de l'Occident, dans la moitié nordique de l'espace danubien-pontique; **le stratébat Dristra-Dorostolon** (env. 1000-env. 1018/1020) – entre env. 1000-les premières années du XIe siècle réunit au thème Thrace, mais au début du XIe siècle-env. 1018/1020 organisé comme un thème distincte du Danube Inférieur; **le thème Paristrion-Paradounavon** (env. 1018/1020-env. 1200) partagé en plusieurs sousunités administratives-territoriales (très probablement 3), tourmai (tourmai).

Victoria bizantină din vara anului 971 în urma conflictului bizantino-rus, dus pentru stăpânirea Bulgariei (970-971), i-a permis împăratului Ioan I Tzimiskes (969-976) să restabilească pe deplin, după circa trei secole și jumătate, frontiera Imperiului Bizantin pe Dunărea inferioară, din amonte de Silistra până la vărsarea în mare. Țarul bulgar Boris II (969-971), luat prizonier, a fost depus și teritoriile răsăritene ale Țaratului Bulgar au fost incorporate Imperiului Bizantin.

Organizarea teritoriilor stăpânite de Bizanț la Dunărea de Jos în secolul al X-lea. Thema Mesopotamia Apusului. Teritoriile fostului Țarat Bulgar, respectiv Bulgaria răsăriteană și spațiul danubiano-pontic, au fost organizate într-o nouă themă bizantină. Organizarea teritoriilor recucerite de Bizanț la Dunărea de Jos a reprezentat o problemă viu disputată în istoriografie, ce i-a divizat serios pe specialiștii care au abordat-o, aceștia dând, în consecință, răspunsuri extrem de diferite. Pentru perioada cuprinsă între 971 și 976, anul izbucnirii revoltei Comitopulilor, numărul redus și inconsistența izvoarelor de care dispunem, au permis formularea mai multor ipoteze în legătură cu această problemă, unele dintre ele în totală opoziție.

După Nicolae Bănescu, încă din 971, „înainte de a părăsi teritoriul care fusese teatrul luptelor sale, împăratul fortifică cetățile de pe malul drept al fluviului și extinse această măsură și asupra unora de pe malul stâng; el numea, în același timp, la Dorostolon-Dristra (Silistra modernă) un strateg pentru guvernarea regiunii”¹. Acestuia i-a revenit, în această epocă, conform tezei aceluiși istoric, în primul rând, un rol militar, acela de „a-i supraveghea pe barbarii din regiune și locul pe unde ei aveau obiceiul să invadeze imperiul”². Și alți istorici au susținut ideea că teritoriile Bulgariei răsăritene, recucerite de Bizanț, au fost organizate într-o nouă themă, un *strategat*, ce purta numele orașelor *Ioannopolis* (Preslav) și *Dorostolon* (Silistra). Primul guvernator al themei a fost, se pare, între 971-976, „Leon Sarakinopoulos, protospătar imperial și strateg de Ioannopolis și de Durostolon”, al cărui sigiliu a fost descoperit la Preslav, foarte probabil, una și aceeași persoană cu acel „Leon, strateg istriian”, al cărui sigiliu a fost descoperit la Călărași³. Acesta a fost identificat de unii cercetători români cu marele drongar Leon, comandantul flotei

¹ N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgaria*, București, 1946, p. 46 (în continuare: *Les duchés byzantins*); Idem, *Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradounavon) și Bulgaria*, în A.A.R.M.S.I., s. III, t. XXVI, 1943-1944, p. 67 (în continuare: *Precizări istorice*).

² Idem, *La romanité de Dobroudja travers les siècles*, București, 1928, p. 12 (*La romanité de Dobroudja*).

³ I. Barnea, *Sceaux de deux gouverneurs inconnus du thème Paristrion*, în *Dacia*, N.S., 8, 1964, p. 240-245: „Λέων βασιλικὸς πρωτοσπα.τάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακινόπουλος”, respectiv, „Λέωντι στρατηγῷ Ἰστρινῷ” (în continuare: *Sceaux de deux gouverneurs inconnus*); I. Mititelu, I. Barnea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de Jos*, în S.C.I.V., 17, 1966, 1, p. 46-48 (în continuare: *Sigilii din regiunea Dunării de Jos*); I. Barnea, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 75 (în continuare: *Din istoria Dobrogei*, III); *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, II, 2005, p. 113-127

bizantine care în vara anului 971 a acționat pe Dunăre împotriva rușilor⁴; identificarea rămâne, în opinia noastră discutabilă.

Pe baza unui *taktikon* bizantin de la sfârșitul secolului al X-lea (c.975/976-979), ce menționează 7 duci și katepani, și peste 70 de strategii, istoricul grec N.A. Oikonomides susține constituirea în regiunea Dunării de Jos a themei *Mesopotamia Apusului* (*Μεσοποταμία τῆς Δύσεως*), în frunte cu un *katepan* (*κατεπάνω*), respectiv un *duce* (*δοῦξ*), al cărei nume se întâlnește în documente până în jurul anului 1000 după care dispăre, probabil ca urmare a constituirii themei Paristrion. În fruntea acesteia este menționat în intervalul 975-979, un „*katepan al Mesopotamiei* (*ὁ κατεπάνω Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως*)”⁵.

Alături de acest „*katepan al Mesopotamiei*”, același *taktikon* mai menționează însă, la sfârșitul domniei lui Ioan I Tzimiskes și la începutul celei a lui Vasile II, și o serie de strategii ai teritoriilor stăpânite de Bizanț Bulgaria răsăriteană: un „*strateg al Mesopotamiei Apusului* (*ὁ (sc. στρατηγὸς) Μεσοποταμία τῆς Δύσεως*)” un „*strateg de Dristra* (*στρατηγὸς τῆς Δρίστρας*)”, precum și un „*strateg al Thraciei și Ioannopolisului* (*στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰανουπόλεως*)”⁶. Pe baza acestor informații, istoricul E. Stănescu a formulat o ipoteză apropiată, aceea că *taktikon*-ul în discuție „*menționează existența certă a strategatelor de Dristra și Preslav (Ioannopolis) putând fi reunite sub autoritatea unui duce al Mesopotamiei Apusului [...], denumire care ar putea desemna regiunea dintre Dunăre și mare*”⁷.

Într-un studiu de dată recentă, istoricul Al. Madgearu susține categoric constituirea de către Ioan I Tzimiskes, în vara anului 971 a două theme, una în partea central-sudică a spațiului danubiano-pontic, în jurul orașelor Dristra și Preslav, și a doua, numită *Mesopotamia Apusului*, în jumătatea nordică a teritoriilor dintre Dunăre și Marea Neagră. „*Chiar după cucerire, în vara lui 971, – afirmă Al Madgearu – teritoriul din jurul Dristrei și a Preslavului a fost organizat de către Tzimiskes ca provincie, condusă de un strateg. Limita ei nordică era Valea Carasu. O altă provincie, numită Mesopotamia Apusului a fost constituită în nordul Dobrogei. Denumirea sa are legătură cu așezarea ei între Dunăre, Marea Neagră și Valea Carasu*”⁸.

În sfârșit, o altă categorie de istorici, simplificând lucrurile, susține constituirea, încă din anul 971, a themei Paristrion sau Paradunavon (Podunavia – în pronunția slavă). În fruntea themei, susțin aceiași specialiști, se afla „*un strateg (arhon, katepan sau duce) cu împuterniciri multiple, militare și administrative*”⁹.

Coroborarea informațiilor sigilografice cu cele documentare de care dispunem, pentru 971-c.980, pe care-l putem însă extinde până în 986, anul cuceririi Preslavului de către bulgari, conturează o situație mult mai complexă privind organizarea teritoriilor recucerite de bizantini în anul 971. O asemenea situație este perfect explicabilă având în vedere condițiile excepționale în care a funcționat noua unitate teritorial-administrativă în această etapă de început a existenței sale.

O primă concluzie ce se desprinde din menționarea de către *taktikonul* de la sfârșitul secolului al X-lea a aceluși impresionant număr de strategii, majoritatea rezidând în cetăți de frontieră, în marea lor majoritate situate la frontiera bulgară, exclude categoric posibilitatea ca ei să fi fost guvernatorii a tot atâtor theme. Aceștia au fost, fără îndoială, comandanții militari ai cetăților respective sau, în cel mai bun caz, unii dintre ei și conducătorii unor subdiviziuni ale themelor de frontieră, respectiv ale unor *tourmai*.

O situație similară înregistrăm și în teritoriile recucerite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană și la Dunărea inferioară. Existența concomitentă a unui „*katepanat al Mesopotamiei Apusului*”, cu certitudine încă din 971 sau dintr-un an imediat următor, și a strategatelor menționate în același *taktikon* – cel „*al Mesopotamiei Apusului*”, din 975/976, cel „*al Dristrei*” și cel „*al Ioannopolisului*”, din aceeași perioadă, asociat celui al Thraciei – nu mai lasă nici o urmă de îndoială asupra modului de organizare a regiunilor Bulgariei răsăritene și de la Dunărea de Jos în primii ani care au urmat cuceririi bizantine din 971: acestea au fost reunite într-o unitate administrativ-teritorială distinctă: **thema Mesopotamia Apusului** (**Μεσοποταμία τῆς Δύσεως**). Reședința nou-înființatei unități administrativ-teritoriale a fost stabilită la Dristra-Dorostolon, important centru urban și punct strategic de la Dunărea de Jos. În ceea ce ne privește, considerăm însă că nu putem exclude, în totalitate, posibilitatea ca într-o primă și scurtă etapă din existența noii theme, centrul acesteia să

P. Diaconu, *Rolul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfârșitul secolului X*, în *Pontica*, 2, 1969, p. 396-397 (în continuare: *Cetatea Păcuiul lui Soare*); E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles* în *A.C.I.E.B. XIV*, vol. I, București, 1974, p. 399 (în continuare: *Byzance et les Pays roumains*).

⁴ I. Barnea, în *loc. cit.*, p. 75 și nota 11.

⁵ N.A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux Xe-XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident*, în *R.E.S.E.E.*, III, 1965, 1-2, p. 57, 73 (în continuare: *La Mésopotamie de l'Occident*).

⁶ Idem, *Un taktikon inédit du Xe siècle. Cod Scorialensis gr. R-II-11*, în *A.C.I.E.B. XII*, tome II, Beograd, 1964, p. 177-183 (în continuare: *Un taktikon inédit*); Idem, *La Mésopotamie de l'Occident*, p. 57-79.

⁷ E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 399.

⁸ Al. Madgearu, *The Military Organization of Paradunavon*, în *Byzantinoslavica*, 60, 1999, 2, p. 421.

⁹ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1971, p. 154.

fi fost la Lykostomo, reședința unui arhontat bizantin din a doua jumătate a secolului al IX-lea, care, probabil, și-a continuat existența până în 971¹⁰.

Organizarea themei bizantine de la Dunărea de Jos, în epoca de început a existenței sale, a stat sub incidența situației politico-militare din zonă, întrucât regiunile de la Dunărea de Jos au fost, aproape neîntrerupt teatru de război. Acest lucru și-a pus decisiv amprenta, atât asupra modului de organizare, cât și a rolului ce i-a revenit acestei theme în epocă. Sursele sigilografice de care dispunem confirmă divizarea themei Mesopotamia Apusului, încă de la începutul existenței sale, în subunități teritorial-administrative, numite *strategate*. Într-o primă etapă (c.971-975/976), în compunerea acesteia considerăm că au intrat două strategate: *strategatul de Dristra* sau *Dorostolon*, situat în spațiul danubiano-pontic, și *strategatul de Ioannopolis*, în sud, reunite sub autoritatea unui guvernator, care în surse apare cu titlul de *strateg*, *katepan*, sau *duce*. Primul guvernator al themei *Mesopotamia Apusului* a fost, foarte probabil, Leon Sarakenopoulos. În unele studii de dată recentă, unii specialiști îi consideră ca posibili strategii ai Dristrei, succesori ai lui Leon Sarakenopoulos, după 976, pe doi protospătări imperiali, Petros și, respectiv, Arcadios¹¹. În ceea ce ne privește nu împărtășim această opinie, ci îi considerăm pe cei doi strategii ai Dristriei, ca strategii de rang secund, subordonați guvernatorului themei Mesopotamia Apusului.

O altă problemă rămasă în suspensie în istoriografie este identificarea teritoriilor intrate în compunerea themei Mesopotamia Apusului în această etapă de început a existenței sale. Care au fost aceste teritorii? Care au fost limitele, fie și numai aproximative, ale themei? S-a extins stăpânirea bizantină și la nord de Dunăre sau s-a limitat ea exclusiv la teritoriile de la sud de fluviu? Aceste întrebări, constituie tot atâtea probleme care, alături de altele din istoria unității teritorial-administrative de la Dunărea de Jos, se cer a fi elucidate.

O simplă studiere a opiniilor specialiștilor ne permite constatarea că nici în ceea ce privește teritoriile care au intrat efectiv în compunerea noii theme după 971, nici în ceea ce privește aria sa de jurisdicție nu există unitate de vederi în rândul în acestora. Părerile istoricilor nu numai că nu concordă, dar asistăm și la fenomenul bizar al formulării mai multor opinii de către unul și același istoric, unele aflate chiar în opoziție. Două pasaje din lucrările cronicarilor bizantini, unul din *Compendiul* lui Georgios Kedrenos, celălalt din *Epitomele* lui Ioan Zonaras, au concurat, îndeosebi, la generarea acestei diversități de opinii. Primul dintre cei doi cronicari relatează că în timpul asediului Dristrei de către bizantini (vara, 971) s-au prezentat în fața lui Ioan I Tzimiskes, „din Constanteia și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru, soli care cereau iertare pentru faptele rele săvârșite, predându-se împreună cu acele fortărețe. Primindu-i cu blândețe [împăratul] a trimis oameni să preia fortărețele și oaste îndestulătoare pentru paza lor [...]. Iar după ce rușii au plecat cu corăbiile, împăratul, întărind cetățile și orașele de pe malurile fluviului și lăsând garnizoană îndestulătoare, s-a întors în țara romeilor”¹². Al doilea ne oferă o informație cu un conținut asemănător, chiar dacă face acest lucru în termeni mai generali și mai vagi: „Iar din Constanteia și din alte fortărețe vin soli la împărat, cerând iertare și predându-se pe ei și fortărețele. Și pe acestea le preluară romeii”¹³. În sfârșit, o informație cu un conținut apropiat de știrile transmise de Ioan Zonaras, ne oferă și cronicarul arab Yahya ibn Said. Acesta consemnează că în vara anului 971, după victoria asupra lui Sveatoslav, „[Tzimiskes] a intrat în stăpânirea orașului [Dorostolon] și a cetăților înconjurătoare, pe care rușii le cuceriseră [...]. Apoi, după ce a numit din partea sa conducători ai acestor fortărețe, împăratul s-a înapoiat la Constantinopol”¹⁴.

Pe baza acestor informații, în lucrările sale consacrate studierii prezenței Bizanțului la Dunărea de Jos, N. Bănescu susține o stăpânire bizantină propriu-zisă asupra Bulgariei răsăritene, inclusiv asupra spațiului danubiano-pontic, admitând, totodată, și existența unui control militar al imperiului asupra unei fâșii de teritoriu de pe malul stâng al fluviului¹⁵. O opinie apropiată de cea a lui N. Bănescu exprimă și savantul grec N.A. Oikonomides¹⁶.

O problemă viu discutată în rândul istoricilor, care a influențat decisiv opiniile acestora cu privire la teritoriile ocupate de stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, la sfârșitul secolului al X-lea, a constituit-o identificarea cetății *Constanteia* menționată în lucrările epocii. Două categorii de opinii s-au conturat în

¹⁰ V. Mărculeț, *Asupra organizării teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos în secolele X-XII: thema Mesopotamia Apusului, strategatul Dristrei, thema Paristrion-Paradunavon*, în vol. *Istorie și ideologie. Omagiu profesorului Stelian Brezeanu la 60 de ani*, București, 2002, p. 47 (în continuare: *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*).

¹¹ Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 421; Gh. Zbucnea, în *Istoria românilor*, vol. III: *Genezele românești*, București, 2001, p. 282.

¹² Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae, *ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus*, II, Bonnae, 1839, p. 401 (în continuare: Cedrenus-Scylitzae, II); Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum* (rec. I. Thurn), Berlin-New York, 1973, p. 301 (în continuare: Scylitzae).

¹³ Zonarae, Ioannis, *Epitomae historiarum libri XIII-XVIII* (ed. Th. Büttner-Wobst), Bonn, 1897, p. 530 (în continuare: Zonarae).

¹⁴ Apud N.A. Oikonomides, *La Mésopotamie de l'Occident*, p. 63, notele 25-26.

¹⁵ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 46; Idem, *La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube*, în A.R.B.S.H., XIII, 1927, p. 17 (în continuare: *La domination byzantine*).

¹⁶ N.A. Oikonomides, *La Mésopotamie de l'Occident*, p. 68; Idem, *Un taktikon inédit*, p. 177-181.

legătura cu această problemă: una aparține istoricilor care identifică respectiva cetate cu actuala Constanța; a doua aparținând acelor care identifică Constanteia cu vechea Constantiniana Daphne, cetate ridicată de Constantin cel Mare, în secolul al IV-lea, pe malul stâng al Dunării, undeva în apropierea vărsării Argeșului în Dunăre.

Identificarea cetății *Constanteia* cu actuala Constanța, precum și interpretarea mult prea restrictivă a informațiilor transmise de istoriografia epocii i-a determinat pe unii specialiști să formuleze teza că în compunerea noii theme bizantine a intrat un teritoriu nedelimitat cu precizie, situat între lanțul Munților Balcani, Dunărea inferioară și Marea Neagră. Totodată, aceștia contestă însă, în termeni mai mult sau mai puțin categorici, orice stăpânire bizantină pe malul stâng al Dunării¹⁷. În opoziție cu opiniile adepților acestei teorii, alți istorici, identificând *Constanteia* cu vechea fortăreață Constantiniana Daphne și interpretând larg informațiile existente, au adăugat stăpânilor bizantine de la Dunărea inferioară și o însemnată fâșie de teritoriu de pe malul stâng al fluviului, care ar fi ocupat partea meridională a regiunilor de câmpie ale Munteniei și Olteniei actuale. Interesant rămâne fenomenul, pe care ținem să-l semnalăm aici, că chiar unii dintre contestatorii stăpânilor bizantine de pe malul stâng al Dunării inferioare revin asupra opiniilor lor pe care, fie și le schimbă, fie și le nuanțează¹⁸.

Există, de asemenea și o serie de categorii deosebit de interesante din categoria celor exprimate mai sus. Dintre acestea le reținem pe cele ale lui P. Diaconu și E. Stănescu. Spre exemplu, primul dintre ei susține că „în anul 971 bizantinii au smuls «stânga Dunării» din mâinile bulgarilor și nicidecum din cele ale pecenegilor”¹⁹. Teza cu privire la existența unei stăpâniri bulgare la nord de Dunăre înainte de cucerirea bizantină de la sfârșitul secolului al X-lea, nu este una singulară, ea fusese susținută de istoricii bulgari, dar și de bizantinologul francez Ch. Diehl care, și el, afirmă că în secolul al X-lea, „teritorial, statul bulgar se întindea din regiunile de la nord de Dunăre până la Balcani”²⁰.

Revenind la opinia lui P. Diaconu, după părera noastră, în formularea concluziei sale, acesta omite însă faptul că lunga domnie, de peste patru decenii, a lui Petăr a însemnat o epocă de decadentă și de dezintegrare politică și teritorială a statului bulgar, situație în care pecenegii stabiliți la nord de Dunăre au anulat orice autoritate bulgară din aceste regiuni. La mijlocul secolului al X-lea, această realitate este confirmată de unul dintre cele mai autorizate izvoare ale epocii – Constantin VII Porphyrogenetos, care în lucrarea sa *De administrando imperio*, relatează: „Din părțile de mai jos ale fluviului Dunărea, începând din fața cetății *Dristra*, se întinde *Patzinakia* (țara pecenegilor, n.n.), iar sălașele pecenegilor se întind până la *Sarkel*, cetatea chazarilor [...]. *Patzinakia* cuprinde tot ținutul până în *Rusia* și *Bospor* și până la *Cherson* și până la *Surat* și *Vurat* și până în celelalte părți”²¹. Aceeași sursă ne informează, de asemenea, foarte clar că stăpânirea bulgară nu se întindea la nord de Dunăre. Relatând călătoriile rușilor spre Constantinopol, împăratul cărturar susține categoric că „până ce trec de brațul *Sulina*, îi însoțesc pecenegii [...]. De la *Sulina* înainte nu se mai tem de nimeni, întrucât intră în țara bulgarilor”²². Constatăm deci, că, în formularea opiniei sale, istoricul român face totală abstracție de aceste informații. Pe baza căror considerente, nu cunoaștem.

Nu mai puțin controversate sunt opiniile lui P. Diaconu și în ceea ce privește localizarea fortărețelor la care fac trimitere *Kedrenos*, *Zonaras* și *Yahya ibn Said*, opinii exprimate în studii publicate concomitent în diferite publicații de specialitate. Spre exemplu, în timp ce într-un studiu consacrat rolului cetății de la Păcuiul lui Soare la sfârșitul secolului al X-lea, publicat în anul 1969, el consideră că „cetățile de dincolo de Dunăre nu erau situate exact pe malul stâng al fluviului – cum se crede în general – ci ceva mai departe în interiorul regiunii (s.n.)”²³, într-un altul, consacrat discuției asupra informației transmise de *Skylitzes-Kedrenos*, publicat în același an, el își recuză complet localizarea făcută și formulează opinia că „fortărețele

¹⁷ P. Diaconu, *Une information de Skylitzès-Cédrénos à la lumière de l'archéologie*, în R.E.S.E.E., VII, 1969, 1, p. 43-44 (în continuare: *Une information de Skylitzès-Cédrénos*); E. Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos în secolele X–XI și sensul lor istoric*, în S.C.I.V., XIX, 1968, 3, p. 483-485 (în continuare: *Denumirile bizantine*); S. Columbeanu, *Cnezate și voievodate românești*, București, 1973, p. 74.

¹⁸ Cf. P. Diaconu, *Cetatea Păcuiul lui Soare*, p. 395; Cf. P. Diaconu, în P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare. I. Cetatea bizantină*, București, 1972, p. 17-18; I. Barnea, în *loc. cit.*, p. 75-76; Cf. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 65; Cf. S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 74; Cf. E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 399.

¹⁹ P. Diaconu, în *loc. cit.*, p. 15.

²⁰ Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova, 1999, p. 98-99.

²¹ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (ed. Gy. Moravcsik), Budapest, 1949, 42 (în continuare: *Porphyrogenetos*).

²² *Ibidem*, 9.

²³ P. Diaconu, *Cetatea Păcuiul lui Soare*, p. 395.

și orașele care rețin atenția lui Skylitzes-Kedrenos vor trebui să se găsească pe malul drept al Dunării inferioare (s.n.)”²⁴.

În ceea ce-l privește pe E. Stănescu, acesta, interpretând excesiv de larg informațiile transmise de Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras, merge până acolo cu presupunerile încât localizează cetățile care i s-au predat lui Ioan I Tzimiskes la nord de Dunăre, în Transilvania chiar. „Anul 971 – conchide el – ar putea fi un moment decisiv când, ca urmare a victoriei lui Tzimiskes, câțiva șefi din Transilvania (de asemenea și din alte regiuni) veneau să recunoască sau să reînnoiască recunoașterea unei stări de suzeranitate bizantină. Iată pentru ce, «fortărețele de dincolo de Dunăre», care prin emisari se supun în anul 971, ar putea fi căutate în vestul Transilvaniei, fie în regiunea Banatului, fie în Crișana de astăzi”²⁵.

În ceea ce ne privește, considerăm că informațiile de care dispunem, ne permit să tragem concluzia că în urma victoriei din 971 sub stăpânirea certă a Imperiului Bizantin au intrat regiunile Bulgariei răsăritene și nord-estice, limitate de Dunăre, din amonte de Dristra și până la guri, Munții Balcani și Marea Neagră. În ceea ce privește stăpânirile bizantine de la nord de fluviu, susținem că aici controlul imperiului s-a limitat *exclusiv* la unele capete de pod fortificate, orice altă stăpânire asupra restului teritoriilor limitrofe fluviului fiind exclusă. Rolul acestor cetăți va fi fost unul asemănător celui al Chersonului din Crimeea, sau chiar identic celui jucat de unele dintre ele cu câteva veacuri înainte (în secolele IV-VI): asigurarea securității navigației fluviale; puncte ale schimburilor comerciale dintre imperiu și populațiile nord-dunărene; de supraveghere a migratorilor turanici stabiliți la nord de Dunăre, în cazul de față pecenegii²⁶. Nu excludem, de asemenea, nici posibilitatea ca prin stăpânirea cetăților de pe malul stâng al Dunării, Bizanțul să fi căutat să își asigure și un control militar asupra teritoriilor riverane fluviului sau chiar să exercite o presiune militară continuă asupra pecenegilor din zonă.

În baza celor prezentate, suntem în măsură să afirmăm că Dunărea inferioară devenea frontiera nordică a Imperiului Bizantin. În sprijinul acestei opinii semnalăm faptul că nici una dintre invaziile popoarelor turanice în Imperiu, din secolele XI-XII, nu este înregistrată ca atare de istoriografia bizantină decât în momentul în care afectează direct regiunile sud-dunărene. Conchidem deci, că pentru contemporani, inclusiv pentru bizantini, era clar că Dunărea reprezenta frontiera incontestabilă a imperiului, regiunile de la nord de fluviu neapartinându-i. Mai mult, ele erau percepute de către bizantini ca un teritoriu străin, chiar ostil, un *mundus barbaricus*, care trebuia însă supravegheat și controlat.

Admitem, totodată, ca foarte plauzibilă posibilitatea ca o serie de formațiuni politice situate la nord de fluviu, care inițial se raliaseră politiciii lui Seatoslav, vor fi acceptat suzeranitatea bizantină în vara anului 971. Intrarea lor în *oikoumene*, în condițiile și în momentul în care înfrângerea marelui cneaz de Kiev se arăta inevitabilă și iminentă a fost, cu certitudine, un act politic dictat conducătorilor lor de necesitatea evitării unor eventuale represalii bizantine; la un astfel de act politic credem noi că fac referire Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras. Pe de altă parte, acceptarea suzeranității bizantine și intrarea formațiunilor politice nord-dunărene în orbita politică și spirituală a Bizanțului a avut consecințe majore pentru evoluția societății locale. Actul lor a permis și a determinat stabilirea unor legături multiple – comerciale, îndeosebi, dar și politice, religioase și culturale – între Imperiul Bizantin și populațiile care le locuiau și pe care Constantinopolul, în spiritul principiilor sale politice, dacă nu le putea domina direct, le dorea în orbita sa de influență.

*

Izbucnirea răscoalei Comitopulilor (976) repunea brutal în fața autorităților de la Constantinopol, spre rezolvare definitivă, grava problemă bulgară. Succesul mișcării antibizantine a avut ca rezultat reconstituirea parțială a Țaratului Bulgar – în vestul Bulgariei și în Macedonia – cu centrul la Ochrida. Refacerea Țaratului Bulgar, în tradițiile imperiale din timpul lui Symeon și Petăr, a însemnat, în primul rând, redeschiderea luptei pentru hegemonie în Peninsula Balcanică, între statul bulgar, ale cărui veleități imperiale și vigoare militară renăscute erau în afara oricărei discuții și Imperiul Bizantin, confruntare ce se va extinde pe durata a peste patru decenii (976-1018).

Criza politică din Bizanț de la începutul domniei lui Vasile II Macedoneanul – răscoalele generalilor Bardas Skleros și Bardas Phokas (976-979; 987-989) – precum și unele dificultăți externe ale imperiului au favorizat puternica ofensivă bulgară, condusă de Samuel, împotriva stăpânirilor bizantine din Balcani. Succesele militare bulgare, amplificate de eșecurile contraofensivei bizantine din prima parte a domniei noului basileu (976-997), au dus la extinderea teritorială a statului bulgar, în vestul și centrul Peninsulei Balcanice, în detrimentul imperiului. Totodată, ele au creat o situație extrem de periculoasă pentru

²⁴ Idem, *Une information de Skylitzès-Cédrénos*, p. 44.

²⁵ E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 399.

²⁶ V. Mărculeț, *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*, p. 49; Idem, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu, 2002, p. 11 (în continuare: *Relațiile cu Țările Române*).

posesiunile bizantine din Bulgaria răsăriteană și din spațiul danubiano-pontic, supuse unei presiuni și unei amenințări permanente.

Situația teritoriilor stăpânite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană și la Dunărea inferioară după 976, dată fiind penuria de surse și inconsistența celor de care dispunem, a generat puternice controverse în rândul specialiștilor, concretizate în ipotezele formulate și în răspunsurile oferite la întrebările ridicate de această chestiune. Trei puncte de vedere principale, s-au conturat în lumea istorică:

- a) menținerea integrală a stăpânilor bizantine de la Dunărea de Jos, după 976;
- b) restrângerea stăpânilor bizantine la partea nordică a spațiului danubiano-pontic, între calea Carasu și Dunărea maritimă, precum și la unele puncte fortificate de pe linia fluviului, la sud de Cernavodă, unde probabil între 986, anul cuceririi Ioannopolisului (Preslavului) de către bulgari și anul 1000 își va fi continuat existența și thema Mesopotamia Apusului;
- c) lichidarea stăpânilor bizantine de către bulgari, după 976, și reunificarea regiunii cu teritoriile statului bulgar independent din vest, până în jurul anului 1000 când au fost recucerite de bizantini²⁷.

Succesul răscoalei Comitopolilor și ofensiva bulgară împotriva stăpânilor bizantine din Peninsula Balcanică a impus Bizanțului să recurgă la o reorganizare teritorial-administrativă a acestora. Noua organizare dată de autoritățile bizantine stăpânilor imperiului din Balcani, inclusiv celor din Bulgaria răsăriteană și din spațiul danubiano-pontic, își găsește o relativă prezentare în informațiile cunoscutului *taktikon* de la sfârșitul secolului al X-lea (975/976-979), dar și în așa-numitele *Însemnări ale toparhului grec sau bizantin*, cunoscute și sub numele de *Anonimul lui Hase*, datate în ultimul deceniu al aceluiași secol (991-995/1000).

Așa cum se cunoaște, *taktikon*-ul enumeră 7 duci și katepani și peste 70 de strategii, ale căror comandamente erau situate pe frontiera bulgară sau în imediata vecinătate a acesteia. Între aceștia se numără, așa cum am arătat deja, un „*katepan al Mesopotamiei (Apusului)*”, precum și un „*strateg al Mesopotamiei Apusului*”, un *strateg de Dristra*” și un „*strateg al Thraciei și Ioannopolisului*”.

Pe baza acestor informații, suntem în măsură să afirmăm că în cadrul themei Mesopotamia Apusului a fost constituit, în această epocă, prin divizarea strategatului Dristrei, un nou strategat, purtând același nume cu thema bizantină, respectiv „*strategatul Mesopotamia Apusului*”, care, foarte probabil, ocupa teritorial jumătatea nordică a spațiului danubiano-pontic. Măsura, dictată, fără îndoială, de considerente militare, se încadra în cea sugerată de informațiile *taktikon*-ului, de divizare a unităților teritorial-administrative mari de la frontiera bulgară în subunități mai mici, mai ușor de apărat. Totodată, suntem de părere că întreaga themă Mesopotamia Apusului a suferit importante modificări aub aspectul organizării sale administrativ teritoriale. În noua sa structură, considerăm că aceasta avea în compunere strategatul omonim – *strategatul Mesopotamia Apusului* – și pe cel *al Dristrei*, în timp ce strategatul de Ioannopolis, scos din compunerea themei Mesopotamia Apusului, a fost încorporat themei Thracia. Sigiliile a doi dintre strategii Thraciei și Ioannopolisului din această perioadă, Theophanes și Nikephoros Xiphias, confirmă noile realități administrativ-teritoriale stabilite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană²⁸.

Noua organizare administrativ-teritorială dată themei Mesopotamia Apusului, sub presiunea evoluției cadrului politic și militar din Peninsula Balcanică, certă în perioada 975/976-979/980, a fost menținută, foarte probabil, până după 986, anul cuceririi Ioannopolisului de către bulgari și al declanșării ofensivei bulgare împotriva stăpânilor bizantine din estul și nord-estul Peninsulei Balcanice²⁹.

²⁷ Pentru diversele opinii exprimate în legătură cu situația stăpânilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și de la Dunărea de Jos, după 976, vezi: N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'Empire Bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion*, în A.R.B.S.H., X, 1923, p. 63 (în continuare: *Nouveaux duchés byzantins*); Idem, *La domination byzantine*, p. 17; Idem, *La romanité de la Dobroudja*, p. 12; Idem, *Precizări istorice*, p. 66-68; Idem, *Les duchés byzantins*, p. 46-48; V.N. Zlatarski, *Istoriya na bălgarskata dārjava prez srednite vekove*, vol. I/2-II, Sofia, 1927-1934, I/2, p. 642-644 (în continuare: *Istoriya*, I/2-II); Idem, *Politișeskoto polojenie na severna Bălgaria prez XI i XII vekove*, în *Izvestia*, 9, 1929, p. 3-6 (în continuare: *Politișeskoto polojenie*); M. Salamon, *Some note on an inscription from medieval Silistra (c.976)*, în R.E.S.E.E., IX, 1971, 3, p. 495-496; P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1221-1222 (în continuare: *Datarea valului de piatră*); Idem, *Alte precizări în legătură cu valul de piatră din Dobrogea și însemnările toparhului bizantin*, în S.C.I.V., 19, 1968, 2, p. 357 (în continuare: *Precizări în legătură cu valul de piatră*); D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 53-54; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 161-164; I. Șevcenko, *A Byzantine inscription from Silistra reinterpretè*, în R.E.S.E.E., VII, 1969, 4, p. 592; P. Pavlov, în P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 41; N.A. Oikonomides, *La Mésopotamie de l'Occident*, p. 63.

²⁸ Cf. Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 422.

²⁹ V. Mărculeț, *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*, p. 50.

În ceea ce privește întinderea stăpânirilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și nord-estică, constatăm că acestea s-au redus considerabil sub loviturile bulgarilor. Informațiile de care dispunem cu privire la această problemă, ce provin din sursa contemporană, reprezentată de *Însemnările toparhului grec sau bizantin*, ne permit să tragem concluzia că luptele bizantino-bulgare dintre 986-1000 au afectat într-o măsură serioasă și pozițiile imperiului din Bulgaria răsăriteană și din istmul danubiano-pontic. Chiar și într-o asemenea situație, teza istoriografiei bulgare, care susține lichidarea tuturor stăpânirilor bizantine de la Dunărea inferioară de către Samuel, repusă recent în circulație, dar de pe poziții excesiv de radicale, de unii exponenți ai generației actuale de cercetători bulgari, conform cărora, „*folosindu-se de conflictele apărute în Imperiul Bizantin, Samuil eliberează teritoriile bulgare de la nord-est (Preslav, Plisca, Dristra, o parte a teritoriilor de la nord de Dunăre, probabil până la Nistru)*”³⁰, apare nu numai ca lipsită de orice fundament științific, ci chiar neserioasă, infantilă și ridicolă.

În ceea ce ne privește, considerăm că ofensiva bulgară posteroară anului 986 s-a soldat cu recucerirea majorității teritoriilor strategatului Distrei, determinând replierea stăpânirilor bizantine în regiunile dintre Dunăre și mare și, în final, restrângerea acestora la jumătatea nordică a a istmului danubiano-pontic, respectiv la teritoriile *strategatului Mesopotamia Apusului*. Admitem, asemenea altor specialiști dinaintea noastră, faptul că imperiul mai păstra, de asemenea, sub controlul său și o serie de puncte fortificate situate pe malul drept al fluviului, între Dristra și Cernavodă, cărora li se putea asigura apărarea și aprovizionarea cu ajutorul flotei imperiale. Teritoriile nord-dobrogene, rămase în stăpânirea Bizanțului, erau protejate de valurile de pământ și de piatră ridicade de bizantini în zona cea mai îngustă a istmului dobrogean, pe aliniamentul Cernavodă-Constanța³¹.

Noua conjunctură, de o gravitate extremă, a impus curții bizantine să dea o altă organizare reduselor teritorii rămase sub stăpânirea sa spre a le eficientiza apărarea și a le asigura supraviețuirea. Organizarea regiunilor nord-dobrogene rămase în stăpânirea Imperiului Bizantin poate fi ușor identificată și reconstituită pe baza informațiilor *Însemnărilor toparhului*³².

Conform acestei surse, stăpânirile bizantine din istmul dobrogeano-pontic au fost organizate într-o „*toparchie*” sau „*o Klemata (τά Κλήματα)*”, respectiv într-o provincie distinctă. În fruntea sa se afla un guvernator, numit de sursa amintită „*toparh*”, mai exact un *strateg*, având atribuțiile celor menționați în *taktikon*. Asupra reședinței sale nu avem informații certe, dar cele pe care le deținem din *Însemnări*, conduc la concluzia a fost în unul din centrele de la Dunărea maritimă, foarte probabil, tot la Lykostomo³³.

Foarte probabil, în noile condiții, minuscula provincie nord-dobrogeană, ultima rămășiță a themei Mesopotamia Apusului, căreia îi asigura continuitatea era pusă sub jurisdicția ducelui Thraciei. În jurul anului 1000, unele surse îl menționează pe un Damianos Dobromir, „*anthypatos, patrikios și duce de Thracia și Mesopotamia*”, despre care s-a emis ipoteza că ar fi vlah de origine³⁴. Întrucât după această dată menționarea themei Mesopotamia Apusului încetează, considerăm că Damianos Dobromir nu guvernează după recucerirea bizantină a Bulgariei răsăritene din anul 1000, cum au susținut sau au lăsat să se înțeleagă unii specialiști care s-au ocupat de această problemă, ci înainte de această dată, care poate fi luată ca *terminus ante quem* a guvernării sale, el încheind seria ducilor și katepanilor acesteia; thema Mesopotamia Apusului însăși își înceta existența.

Condițiile complexe, de o ostilitate extremă, în care și-au dus existența aceste stăpâniri bizantine izolate de restul imperiului, inclusiv de thema Thracia căreia îi era subordonată, cu care mai puteau păstra legătura numai pe apă, au impus autorităților imperiale centrale să-i acorde *toparhului* o largă autonomie decizională, atât în relațiile cu populația locală, aflată sub jurisdicția sa, cât și în cele cu populațiile barbare, care ocupau malul stâng al Dunării, în vederea apărării provinciei. Astfel, prezentând măsurile luate în scopul apărării provinciei, *toparhul* consemnează, între altele, atât atitudinea populației autohtone față de dominația bizantină, cât și decizia fruntașilor locali, rezultată din aceste raporturi, care „*fie că niciodată nu s-*

³⁰ P. Pavlov, în *loc. cit.*, p. 41.

³¹ V. Mărculeț, *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*, p. 50.

³² Așa cum bine se știe, fapt demonstrat, în ierarhia alică bizantină nu există titlul sau demnitatea de *toparh*, după cum nu există nici denumirea de *toparchie* pentru a desemna vreun tip de unitate administrativ-teritorială. Termenii sunt folosiți în literatura bizantină cu sensul de guvernator sau comandant, respectiv de provincie sau themă. Pe parcursul lucrării noastre vom folosi termenii *toparh-toparchie*, așa cum apar ei în izvorul utilizat spre a individualiza mai bine teritoriile și guvernatorul la care se referă sursa.

³³ V. Mărculeț, *Politica pontică a Imperiului Bizantin și a republicilor maritime italiene până la mijlocul secolului al XIII-lea*, Sibiu, 2002, p. 17 (în continuare: *Politica pontică*); Cf. I. Barnea, în *loc. cit.*, p. 91-93, consideră că reședința guvernatorului (*toparhului*) era undeva în apropierea gurii Dunării; Cf. A.A. Bolșacov-Ghimpu, *O știre bizantină din Dobrogea despre un voievodat creștin de la nordul Dunării, la sfârșitul secolului al X-lea*, în G.B., XXXI, 1972, 1-2, p. 104-111, unde prezintă majoritatea opiniilor formulate de specialiști cu privire la datarea *Însemnărilor* și la localizarea teritoriilor la care acestea fac referire, optând pentru localizarea reședinței *toparhului* la Vicina.

³⁴ Cf. Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 422; Cf. Gh. Zbucea, în *loc. cit.*, p. 282.

au bucurat de bunăvoința împărătească, îngrijindu-se mai puțin de rânduielele grecești și străduindu-se cel mai mult pentru autonomie, fie că erau vecini cu cel ce stăpânea la nord de Dunăre, superior ca armată și ca putere de luptă și pentru că nu se deosebeau ca moravuri cu cei de acolo, au hotărât să încheie un tratat și să se supună acelora și toți laolaltă au votat ca eu să duc la îndeplinire aceste hotărâri”³⁵.

Această situație avea să se prepetueze până în jurul anului 1000. După această dată, așa cum vom vedea în continuare, pe fondul succeselor decisive înregistrate de Imperiului Bizantin în conflictul cu Țaratul Bulgar, soldate cu recucerirea treptată a teritoriilor acestuia, stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos înregistrează noi forme de organizare administrativ-teritorială. După anul 1000, de altfel, thema Mesopotamia Apusului dispare din izvoare.

Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos în secolul al XI-lea.

a) Strategatul Dristrei. Războiul bizantino-bulgar înregistra o desfășurare complet diferită în ultimii ani ai secolului al X-lea și în primii ani ai celui următor. Consolidarea poziției sale interne și reglementarea situației imperiului în Orient (în anul 1000 era încheiată o pace pe 10 ani cu califul fatimid), i-au permis împăratului Vasile II să-și concentreze toate eforturile politice și militare în Balcani, declanșând o ofensivă generală împotriva statului bulgar, condus de Samuel. De acum, în pofida unor insuccese locale, Imperiul Bizantin nu va mai ceda nici un moment inițiativa militară, obligându-l pe țarul bulgar la o defensivă permanentă.

După sângeroasa înfrângere provocată în anul 997 de generalul Nikephoros Uranos, țarului bulgar, la Zetunion, pe râul Spercheios, în Grecia, nu departe de Thermopyle, devastarea teritoriilor bulgare și ocuparea portului Dyrrachion, ofensiva bizantină a fost direcționată spre Bulgaria răsăriteană spre a scoate de sub stăpânire bulgară teritoriile ocupate de Samuel în aceste regiuni. O scurtă știre consemnată de Ioan Zonaras, preluată de Georgios Kedrenos, devine deosebit de importantă pentru cunoașterea acestor aspecte. Primul relatează că „la anul 6508 (1000, n.n.), indictionul 13, împăratul trimitând o puternică armată împotriva fortărețelor bulgare de dincolo de Haemus (Munții Balcani, n.n.) sub comanda patriciului Theodorokanos și a protospătarului Nikephoros Xiphias, a supus stăpânirii romeie Marele Preslav, Micul Preslav ca și Pliskova”³⁶. La rândul său, Ioan Zonaras consemnează aceeași știre, anume că „[împăratul] plecă la război contra bulgarilor și după ce a dărâmat cea mai mare parte a întăriturilor Sardicei (Sofiei, n.n.) se întoarce la Mosynopolis. A luat de asemenea Marele și Micul Preslav ca și Pliskova (Pliska, n.n.)”³⁷.

Succesul bizantin de la cumpăna veacurilor X-XI aducea o modificare definitivă și radicală a statutului politico-juridic al teritoriilor Bulgariei răsăritene și a spațiului danubiano-pontic. Organizarea lor a suferit de asemenea modificări esențiale. Asupra acestor probleme ne vom opri în continuare.

Statutul politico-juridic și organizarea teritoriilor de la Dunărea inferioară și din estul Bulgariei, recucerite de Bizanț în urma campaniei din anul 1000, au reprezentat alte probleme care nu au primit încă un răspuns definitiv. În lumea istorică, discuțiile asupra acestor aspecte continuă.

Numeroși specialiști români sau străini au susținut, cu argumente solide, stăpânirea bizantină asupra Dristrei și recucerirea de către imperiu a teritoriilor din sudul Dobrogei și din Bulgaria răsăriteană în urma campaniei din anul 1000³⁸. De pe poziții opuse, unii exponenți ai istoriografiei bulgare, îndeosebi, au căutat să acrediteze teza stăpânirii bulgare asupra Dristrei și a regiunilor învecinate, atât înainte, cât și după anul 1000³⁹.

Știrile de care dispunem confirmă însă stăpânirea neîntreruptă a imperiului asupra Dristrei la sfârșitul secolului al X-lea și la începutul secolului al XI-lea. Din această perioadă dispunem de un sigiliu cu legenda „Theodoros, primikerios și strategos de Dristra”, foarte probabil, unul și același cu „Theodoros, strateg autocrat”, al cărui sigiliu a fost descoperit la Silistra⁴⁰. Puțin mai târziu, în anul 1017, Georgios Kedrenos îl menționează în lucrarea sa pe „strategul de Dorostolon, Tzitzikios, fiul lui Theodates Ivirul”⁴¹. În concluzie, pe baza acestor informații, suntem în măsură să conchidem că stăpânirea bizantină asupra Dristrei, înainte și după anul 1000 este în afara oricărei discuții.

³⁵ Apud. I. Barnea în *loc. cit.*, p. 90-91; Apud S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 78.

³⁶ Scylitzae, Vasile și Constantin, 26; Cedrenus-Scylitzae, II, p. 452.

³⁷ Zonarae, p. 559.

³⁸ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 47; Idem, *Precizări istorice*, p. 67; K.J. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 194; I. Barnea, în *loc. cit.*, p. 89; P. Diaconu, în *loc. cit.*, p. 18; S. Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București, 1981, p. 108; P. Wirth, *Grundzüge der byzantinischen Geschichte*, Darmstadt, 1989, p. 98; G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München MCMLXII (1963), p. 256.

³⁹ V.N. Zlatarski, *Istoriija*, I/2, p. 642-644; Idem, *Politeskoto polojenie*, p. 3.

⁴⁰ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 69; P. Papahagi, *Sceaux de plomb byzantins inédits trouvés à Silistrie*, în R.H.S.E.E., VIII, 1931, 10-12, p. 306-307: „Θεοδώρος πριμικηρίος καὶ στρατηγὸς Δίστρας”, respectiv, „Θεοδώρος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ”.

⁴¹ Cedrenus-Scylitzae, II, p. 463.

Există, de asemenea, unele opinii care configurează o situație mai complexă a acestor teritorii. Spre exemplu, P. Diaconu, care datează campania bizantină condusă de generalii Theodorokanos și Nikephoros Xiphias în anul 1001, consideră că estul Bulgariei și sudul Dobrogei, recucerite, respectiv toată regiunea Dunării de Jos, cu Dristra și celelalte centre urbane, a fost înglobată themei Thracia. În sprijinul teoriei sale, cercetătorul român aduce un sigiliu descoperit la Pliska, datat la sfârșitul secolului al X-lea sau la începutul secolului al XI-lea, a cărui legendă îl menționează pe „David, protospatharios și strategos de Thracia și Dristra”⁴².

După părerea noastră, exprimată și în alte lucrări, campania bizantină din anul 1000 readucea sub certă stăpânire bizantină estul Bulgariei și sudul Dobrogei. Noile achiziții teritoriale bizantine, și le avem aici în vedere, în primul rând pe cele din zona Silistrei, unite cu vechile stăpâniri bizantine din nordul spațiului danubiano-pontic, respectiv cu *toparhia-klemata* nord-dobrogeană, formau acum o nouă unitatea administrativ-teritorială, o nouă themă: **strategatul Dristrei** sau **Dorostolonului**. Reședința sa a fost centrul urban omonim de pe Dunăre. În fruntea sa se afla un guvernator care purta titlul de *strategos* (στρατηγός). Noua unitate teritorial-administrativă era succesoarea directă – prin *toparhia-klemata* nord-dobrogeană – a themei Mesopotamia Apusului⁴³. Ne bazăm această afirmație pe faptul că descoperirea la Silistra a unui sigiliu aparținându-i lui „Leon Pegonites, protospatharios și strategos de Marele Preslav”⁴⁴, permite concluzia că după succesul din anul 1000, autoritățile bizantine au reconstituit și fostul strategat de Ioannopolis (Preslav), dar separat de cel de Dristra. Din rațiuni pur militare, dictate de necesitatea coordonării și angajării tuturor forțelor bizantine din regiune în vederea ducerii cu succes a războiului cu bulgarii, în primii ani ai secolului al XI-lea, noua unitate teritorial-administrativă de la Dunărea de Jos, aflată încă în proces de constituire și organizare, a fost subordonată themei Thracia. Necesitatea coordonării acțiunilor de apărare a acestor teritorii, în condițiile în care luptele cu bulgarii se generalizaseră, iar o themă propriu-zisă, definitiv constituită și cu atribuțiile instituțiilor complete încă nu se realizase, va fi impus trecerea prerogativelor strategului Dristrei la cel al Thraciei. Primul său guvernator a fost, la începutul secolului al XI-lea, protospătarul David, care a reunit temporar sub guvernarea sa strategatele Thraciei și Dristrei.

Măsura inițiată de autoritățile bizantine s-a dovedit a fi doar un artificiu de organizare și guvernare de scurtă durată. Aproape sigur, încă în deceniul 1 al secolului al XI-lea, strategatul Dristrei era separat de thema Thraciei și pus sub administrație proprie, fapt confirmat, atât de surse sigilografice – care îl menționează, așa cum am arătat, pe acel „Theodoros, primikerios și strategos de Dristra”, devenit în scurt timp „strateg autocrat”, semn cert al faptului că intrase deplin în atribuții devenind și comandantul suprem al forțelor din regiune – cât și literare, care în 1017 îl menționează pe Tzitzkios, „strategul de Dorostolon”, în funcție, desigur, dintr-un an anterior.

Un alt sigiliu descoperit la Păcuiul lui Soare, în punctul numit Dervent, datat în prima jumătate a secolului al XI-lea, îl menționează pe un anume „Ioan Maleses, patrikios și strategos”, în care unii specialiști au văzut un guvernator al themei Paristrion-Paradunavon⁴⁵. În opinia noastră, prezența sigiliului lui Ioan Maleses la Păcuiul lui Soare, în apropiere de Silistra, fără alte informații decât aceea că posesorul său a deținut titlul de patriciu și funcția de strateg, nu este suficientă pentru a susține că thema guvernată de acesta a fost Paristrion-Paradunavon. În ceea ce ne privește, considerăm că două posibilități ar putea fi plauzibile: fie Ioan Maleses va fi fost unul din numeroșii comandanți ai forțelor bizantine care, în prima jumătate a secolului al XI-lea s-au confruntat, în repetate rânduri, cu pecenegii la Dunărea de Jos; fie, cel mai probabil, având în vedere datarea sigiliului, locul descoperirii sale și funcția de strateg, Ioan Maleses a putut ocupa funcția de guvernator al strategatului Dristrei, situație în care el ar putea fi un predecesor al lui Tzitzkios din deceniul 2 al secolului al XI-lea. În orice caz, considerarea lui între guvernatorii themei

⁴² P. Diaconu, *Cetatea Păcuiul lui Soare*, p. 397; P. Diaconu, în *loc. cit.*, p. 18 „Δαβίδ πρωτοσπα.Ἰάριος καὶ στρατηγὸς Θρακῆς καὶ Δρίστρας. Pentru datarea campaniei bizantine în anul 1001, vezi și: N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. II: *Imperiul Bizantin Clasic (610-1081)*, București, 2003, p. 522-523 (*Istoria Imperiului Bizantin*, II); G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 256; P. Wirth, *op. cit.*, p. 98; Cf. S. Brezeanu, *op. cit.*, p. 8, unde datează campania în 1001-1002.

⁴³ V. Mărculeț, *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*, p. 50-51; Idem, *Relațiile cu Țările Române*, p. 12.

⁴⁴ N. Bănescu, P. Papahagi, *Plombs byzantins découvertes à Silistrie*, în *Byzantion*, X, 1935, p. 602; N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 41: „πρωτοσπα.Ἰάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγάλης Πρεσ.Λάβας”.

⁴⁵ I. Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în S.C.N., III, 1960, p. 326-327 (*Sigilii bizantine inedite*); Idem, *Sceaux de deux gouverneurs inconnus*, p. 245-247; Idem, în *loc. cit.*, p. 130: „Ἰωάννη πατρικίω καὶ στρατηγῶν τῶν Μαλεση”.

Paristrion-Paradunavon, în prima jumătate a secolului al XI-lea, după 1018-1020, rămâne nu numai discutabilă, ci și puțin probabilă⁴⁶.

Când s-a realizat desprinderea strategatului Dristrei de thema Thraciei nu cunoaștem. Cu titlu de ipoteză credem că, foarte probabil, acest fapt s-a consumat în prima jumătate a deceniului 1 al secolului al XI-lea, probabil după 1004, odată cu cucerirea Vidinului și a regiunii înconjurătoare și a anexării sale la strategatul de la Dunărea de Jos, căruia i erau conturate, în linii generale, atât întinderea teritorială și aria de jurisdicție, cât și organizarea instituțională.

În concluzie, în lumina informațiilor pe care le deținem, suntem în măsură să afirmăm că existența strategatului Dristrei ca themă individualizată la Dunărea inferioară este certificată de izvoare timp de circa două decenii: *din jurul anului 1000 și până la sfârșitul deceniului 2 al secolului al XI-lea, sau la începutul deceniului următor*⁴⁷.

b) Thema Paristrion-Paradunavon. În primii ani ai secolului al XI-lea, ofensiva bizantină împotriva Bulgariei lui Samuel atinge apogeul. Nu vom insista decât succint asupra derulării conflictului, întrucât acest lucru este, în general, bine cunoscut.

În 1003 basileul întreprinde o expediție în Macedonia în cursul căreia ocupă Berroia și Servia, deschizându-și drum spre nordul Greciei. Thessalia, care trecuse de partea țarului bulgar, este readusă la ascultare. Revenind în Macedonia, împăratul cucerește Vodena apropiindu-se de centrul puterii lui Samuel. În anul următor, după un asediu de opt luni, forțele bizantine luau cu asalt Vidinul desăvârșind cucerirea Bulgariei dunărene. Revenit în Macedonia, Vasile II îl învinge pe Samuel în apropiere de Skoplje ocupând orașul și regiunea Macedoniei de Jos și de Mijloc (1007). Cucerirea Țaratul Bulgar, prins în cleștele bizantin, devenise doar o chestiune de timp.

Confruntările bizantino-bulgare continuă cu aceeași violență și între 1007-1014. La sfârșitul acestei perioade, victoriile bizantine redusese statul bulgar la regiunea marilor lacuri, munții Albaniei și valea Strymonului (Strumei), obligându-l, totodată, la o disperată luptă pentru supraviețuire. La 29 iulie 1014, în pasul Kimba Longos (*Κίμβα Λόγγου*), basileul repurta o victorie decisivă asupra forțelor bulgare care încercau să-i împiedice pătrunderea în Macedonia occidentală. Cei 14.000-15.000 de prizonieri bulgari (sursele istorice oscilează între cele două cifre), tratați ca supuși rebeli, au fost orbiți și trimiși țarului. Spectacolul tragic oferit de soldații săi mutilați, a grăbit sfârșitul lui Samuel care, la 6 octombrie 1014 a încetat din viață; i-a succedat, pentru scurt timp, fiul său, Gabriel Radomir (1014-1015). Dezastrul de la Kimba Longos, urmat de moartea țarului Samuel, au însemnat începutul agoniei Țaratului Bulgar. Anarhia din statul bulgar, generată de luptele pentru putere cărora le-a căzut victimă Gabriel Radomir, ucis de vărul său Ioan Vladislav (1015-1018), care ocupă tronul, insuccesele militare înregistrate în confruntările cu Bizanțul, epuizarea populației, sătulă de război după patru decenii de lupte, au slăbit dramatic pozițiile facțiunii antibizantine, facilitând ofensiva imperiului; acțiunea de cucerire a Bulgariei intra în faza sa finală.

În toamna anului 1016, Ochrida, noua reședință a țarilor bulgari, este ocupată de forțele bizantine. După ce la sfârșitul anului 1017 Ioan Vladislav suferă o grea înfrângere la Perlagonia, moartea sa, în februarie 1018, la asediul orașului Dyrrachion, clarifica definitiv situația. În același an, basileul întreprindea ultima sa campanie în Macedonia, împotriva Bulgariei. În cursul acesteia, – un adevărat marș triumfal până la Ochrida și Prilep – țarina văduvă Maria și fiii săi, familia lui Gabriel Radomir, mitropolitul Bulgariei, David și principalii fruntași bulgari i se supun împăratului. Forțele bizantine anihilează ultimele rezistențe bulgare. Țaratul Bulgar își înceta existența⁴⁸.

După victorie, împăratul a stabilit deplina organizare a jumătății nordice a Peninsulei Balcanice, intrate sub deplina stăpânire a Imperiului Bizantin. După 1018 sau, mai sigur, între 1018-1020, în teritoriile cucerite au fost organizate noi theme, între care și cea de la Dunărea de Jos – **thema Paristrion** sau **Paradunavon** (**Παριστρίον-Παραδουναβον**). Numărul și ariile de jurisdicție ale themelor au reprezentat subiectul altor dispute în istoriografie.

Nicolae Bănescu a susținut vreme îndelungată că Vasile II a constituit doar două theme – *Paristrion* sau *Paradunavon* și *Bulgaria* – acceptând, totuși, și constituirea, prin 1152-1153, de către Manuel I Comnenos (1142-1180), a unui ducat sau a unei theme în regiunea Sirmium-Belgrad⁴⁹. Opinia sa se va dovedi însă parțial eronată.

⁴⁶ V. Mărculeț, *Organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos*, p. 52; Cf. Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 431, nu îl include între guvernatorii themei.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 51; Idem, *Relațiile cu Țările Române*, p. 13.

⁴⁸ Pentru ultimele lupte bizantino-bulgare, vezi: Cedrenus-Scylitzae, II, p. 467-470; Cf. N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, II, p. 533-538.

⁴⁹ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 42-44; Idem, *Precizări istorice*, p. 66; Idem, *Changements politiques*, p. 49-57.

Pe baza unor descoperiri sigilografice neutilizate de alți cercetători, istoricul francez Vitalien Laurent a demonstrat existența și a celei de-a treia theme bizantine, situate în zona Savei și a Dunării – *thema Sebiei* sau *Sirmium* – încă din deceniul 3 al secolului al XI-lea⁵⁰.

În ceea ce ne privește, considerăm că începuturile themei Sirmium pot fi date în aceeași perioadă cu cele ale themelor Paristrion-Paradunavon și Bulgaria, respectiv în anii 1018-1020. Ne bazăm această concluzie pe câteva informații existente în lucrările cronicarilor Georgios Kedrenos și Ioan Skylitzes. Aceștia consemnează faptul că după supunerea Bulgariei și a croaților, doar „*comandantul de Sirmium [...], Sermon, nu voi să se supună. Constantin Diogenes, comandantul părții vecine, e trimis sol la dânsul. Diogenes îl suprimă și este pus să conducă ținutul, în locul lui*”⁵¹. Unificarea regiunii Sirmiumului ce cea învecinată, prin 1018-1019, sub guvernarea lui Constantin Diogenes, ducele Thessalonikului, reprezintă în opinia noastră, actul de naștere a themei Sirmium sau Serbia. De altfel la mai puțin de un deceniu de la această dată, existența themei Sirmium primește o nouă confirmare din partea surselor bizantine. Relatând evenimentele din anul 1027, legate de o invazie pecenegă, Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras, îl menționează pe același Constantin Diogenes, în calitate de „*arhonte de Sirmium*”, respectiv „*guvernator de Sirmium*”, cumulând, în condițiile excepționale create de invazia barbară, și funcția de „*duce al Bulgariei*”⁵².

Revenind la problema organizării teritoriilor cucerite de Vasile II în Peninsula Balcanică, constatăm că teza cu privire la împărțirea lor în mai multe theme fusese exprimată încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea de istoricul rus N.A. Skabalanovici. Acesta a susținut existența a trei theme: *thema Bulgaria*, *thema „orașelor de la Dunăre și, la vest de aceasta, „de-a lungul Dunării și pe Sava, următoarea themă bizantină, cu orașele Sirmium și Belgrad”* care ar fi putut purta „*numele unuia sau al celuilalt din aceste orașe*”⁵³.

Istoricul bulgar Petăr Mutafciiev a susținut o și mai mare diviziune a teritoriului bulgar. În opinia sa, ce se va dovedi, de altfel, cea mai apropiată de realitate, Vasile II a organizat în teritoriile cucerite, patru theme: *thema Bulgaria*, *thema Dyrrachion*, *thema Srem* și *thema „orașelor de la Dunăre”* sau *Paristrion*⁵⁴.

Concluzii asemănătoare, cu privire la organizarea teritoriilor bizantine, au fost exprimate, ulterior, și alți specialiști, din rândul cărora îi reținem pe H. Grégoire, G. Ostrogorsky, D. Obolensky, sau T. Wasilewski. Opiniile lor au adus, de altfel, clarificările și completările de rigoare, permise de evoluția cercetărilor în domeniu⁵⁵.

Există însă și o categorie de istoricii care, într-o formă mai mult sau mai puțin directă, au afirmat continuitatea unității teritorial-administrative a Bulgariei sub stăpânire bizantină. Spre exemplu, în lucrarea sa consacrată istoriei Bulgariei (1876), istoricul ceh K.J. Jirecek a formulat teză că după cucerire, teritoriile fostului Țarat Bulgar au fost împărțite în theme administrative, fiecare condusă de câte un strateg sau de câte un duce, care concentra în mâinile sale autoritatea civilă și militară, avându-și reședința în unul din orașele importante ale themei. Conform aceluiași istoric, aceștia erau subordonați unui comandant suprem care rezida la Skoplje⁵⁶. În ultimă instanță, opinia lui Jirecek susținea indirect teza menținerii unității teritoriale a Bulgariei și sub stăpânire bizantină.

La începutul anilor '30 ai secolului al XX-lea, istoricul grec S. Kyriakides relua, într-o formă ușor modificată și nuanțată, teza lui Jirecek cu privire la organizarea administrativă a teritoriilor stăpânite de Bizanț. Conform teoriei sale, themele bizantine importante aveau în frunte duci sau katepani și erau divizate în alte subunități administrativ-teritoriale de dimensiuni mai reduse, numite tot theme, conduse de strategi⁵⁷.

Tezele cu privire la divizarea teritoriului Bulgariei în mai multe theme au fost combătute cu vehemență, în prima jumătate a secolului al XX-lea, de istoricul bulgar V.N. Zlatarski. Adept convins al

⁵⁰ V. Laurent, *Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle*, în R.E.B., 15, 1957, p. 187-195.

⁵¹ Cedrenus-Scylitzae, II, p. 470.

⁵² *Ibidem*, p. 483; Zonarae, p. 571; Cf. T. Wasilewski, *Le thème byzantin de Sirmium-Serbie aux XIe et XIIe siècles*, în *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta SAN*, Beograd, VIII, 1964, 2, p. 474, și nota 49 (în continuare: *Le thème de Sirmium-Serbie*); Cf. Idem, *Le katepanikion et le duché de Paristrion au XIe siècle*, în A.C.I.E.B. XIV, vol. II, București, 1974, p. 642, unde remarcă un sigiliu al lui Constantin Diogenes cu titlul de „*ducele Thessalonikului, Bulgariei și Serbiei*” (în continuare: *Le katepanikion et le duché de Paristrion*).

⁵³ N.A. Skabalanovic, *Vizantijskoe gosudarstvo i cerkov v XI veke (ot smerti Vasilija II Bulgarobojcy do Alekseja I Komnina)*, St. Petersburg, 1884, p. 219-220, 227-230.

⁵⁴ P. Mutafciiev, *Bulgars et Roumains dans l'histoire de Pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 30

⁵⁵ H. Grégoire, *The Amorians and Macedonians 842-1025*, în *The Cambridge Medieval History*, t. IV: *The Byzantine Empire*, part I: «*Byzantium and its Neighbours*», Cambridge, 1966, p. 189; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 258-259; D. Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1453*, București, 2002, p. 232-233; T. Wasilewski, *Le theme de Sirmium-Serbie*, p. 465-479; Idem, *Les titres de duc, de catepan et de pronoetes dans l'Empire byzantin de XIe jusqu'au XIIe siècles*, în A.C.I.E.B. XII, tom. II, Beograd, 1964, p. 233 și urm. (în continuare: *Les titres de duc, de catepan et de pronoetes*); Idem, *Le katepanikion et le duché de Paristrion*, p. 641-645.

⁵⁶ K.J. Jirecek, *op. cit.*, p. 194-197.

⁵⁷ Pentru opinia lui S. Kyriakides, vezi: N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 38.

teoriei conform căreia unitatea administrativ-teritorială a Bulgariei a fost menținută și sub stăpânire bizantină, istoricul bulgar a căutat, cu obstinație, să demonstreze veridicitatea tezei sale. Forțat de evidențe, el a acceptat, totuși, existența themei Sirmium, cu reședința la Belgrad, și a themei Paristrion, dar numai de la mijlocul secolului al XI-lea, și dependente de thema Bulgariei, opinie apropiată de cea a lui Jirecek⁵⁸. Concluziile istoricului bulgar au fost combătute, cu argumente solide, de numeroși specialiști. De-a lungul timpului s-au angajat în disputa cu cercetătorul bulgar sau cu adepții tezei sale, Fr. Dölger, N. Bănescu sau G. Ostrogorsky⁵⁹. Adept al tezei care susținea menținerea unității administrativ-teritoriale a teritoriilor Bulgariei sub stăpânire bizantină a fost și istoricul rus A.A. Vasiliev. „În 1018, – susține el – Țaratul Bulgar înceta să mai existe: el era transformat într-o provincie bizantină, în fruntea căreia era instalat un guvernator imperial. Totodată, ea își păstra, într-o anumită măsură, autonomia sa internă”⁶⁰.

Revenind fazele de început ale themei Paristrion sau Paradunavon, considerăm că două aspecte – momentul constituirii sale și organizarea sa – este necesar a fi cât mai bine elucidate. La rezolvarea acestor probleme vom căuta să ne aducem și propria contribuție pe parcursul prezentului studiu. Pe temeiul analizei informațiilor de care dispunem, considerăm că procesul său de constituire, în forma sa finală, a themei Paristrion-Paradunavon s-a realizat în intervalul 1018-1020 având ca nucleu vechiul strategat al Dristrei, reconstituit după anul 1000, pe măsura recuceririi progresive de către Bizanț a teritoriilor Bulgariei dunărene, până la Vidin. Reședința noii theme a fost stabilită la Dristra. În componerea sa intrau teritoriile limitate de Dunărea inferioară, din amonte de Vidin până la guri, Munții Balcani și Marea Neagră, de la gurile Dunării până la sud de Varna. Nu avem, în schimb, nici o dovadă că Bizanțul ar mai fi păstrat sub control capetele de pod de pe malul stâng al Dunării inferioare. În fruntea sa se afla un guvernator, care cumula, atât prerogativele civile, cât și militare ale funcției, și purta titlul de *katepan* (κατεπάνω), *duce* (δούξ) sau *arhonte* (ἀρχων).

Conchidem deci, că existența themei Paristrion-Paradunavon, cu organizarea sa administrativ-teritorială și cu denumirea aceasta, înainte de anul 1018, așa cum susțin unii specialiști, este exclusă⁶¹. Procesul de constituire și organizare a themei Paristrion-Paradunavon nu era încheiat decât prin 1018-1020. Adăugăm argumentelor noastre și informațiile furnizate de sursele sigilografice de care dispunem. Astfel, un sigiliu, descoperit la Siliștra, datat de I. Barnea în secolele X-XI îl menționează pe un „*Kli[...][...]anoum, patrikios și strategos*”, al cărui nume nu aputut fi reconstituit⁶². Funcția de *strategos* îl arată însă a fi comandantul (guvernatorul) unei unități administrativ-teritoriale bizantine. Care a fost aceasta nu putem decât presupune. Conform lui I. Barnea, în ultimul rând al legendei de pe reversul sigiliului „*se afla un cuvânt cu șase litere, indicând, probabil, numele unei theme. Prima literă pare să fi fost R sau G. Ultimele două litere par să fi fost alcătuite din diftongul – Oj*”⁶³. Cu titlu de ipoteză, considerăm că nu este exclus ca grupul de litere păstrat, „*p*” și „*ov*”, să facă parte, fie din cuvântul [Πα]ρ[ιστρι]ον, fie din [Πα]ρ[αδονάβ]ον. Într-un asemenea caz, acest neidentificat *patriciu* și *strateg* ar putea fi considerat primul guvernator al themei Paristrion-Paradunavon.

Un alt sigiliu, publicat recent, datat la începutul secolului al XI-lea, îl menționează pe un *Constantin, polites, patrikios și katepano*. Din numele provinciei guvernate de el s-au păstrat doar literele „*IST*” care pot proveni, fie din Δρίστρας, fie, cel mai probabil, din Παριστριον⁶⁴. Existența acestui *katepan de Dristra* sau de *Paristrion*, în persoana unui Constantin, *polites și patriciu*, este, după părerea noastră, o dovadă temeinică în susținerea opiniei exprimate anterior cu privire la momentul aproximativ al constituirii themei Paristrion-Paradunavon⁶⁵. Dacă opinia formulată de noi se confirmă, atunci Constantin poate fi considerat, și el, printre primii guvernatori ai themei Paristrion-Paradunavon. Trei sigilii de plumb, primul descoperit în a doua

⁵⁸ V.N. Zlatarski, *L'organisation de la Bulgarie et la situation du peuple bulgar dans les premiers temps après la soumission par Basile II le Bulgarocton*, în S.K., IV, 1931, p. 49-67 (în continuare: *L'organisation de la Bulgarie*).

⁵⁹ Fr. Dölger, *Recenzia* la studiul lui V.N. Zlatarski, *L'organisation de la Bulgarie*, în B.Z., 31, 1931, p. 443-445; N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 10-38; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 259.

⁶⁰ A.A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, tome I: (324-1081), Paris, 1932, p. 423-424.

⁶¹ Cf. D. Obolensky, *op. cit.*, p. 233: „Acestă themă, al cărei oraș principal era Siliștra, a fost de fapt înființată după cuceririle lui Ioan Tzimiskes din 971, iar istoria ei a fost întreruptă numai pentru scurte perioade de victoriile bulgarilor de la sfârșitul secolului al X-lea”; Cf. S. Brezeanu, *op. cit.*, p. 108: „1001-1002. Teritoriul dintre Dunăre și Balcani al vechiului stat bulgar intră din acest moment, în mod cert, sub controlul ferm bizantin odată cu cucerirea vechilor capitale Pliska, Marele Preslav și Micul Preslav; aici este organizată încă înainte de 1018 o nouă themă, Paristrion, cu centrul la Siliștra”.

⁶² I. Barnea, *Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos*, în S.C.I.V., 17, 1966, 2, p. 290-291: „*Kli[...][...]anoum patrikiw kai stratihv*” (în continuare: *Noi sigilii bizantine*).

⁶³ *Ibidem*, p. 291, n. 34.

⁶⁴ J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, vol. I: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Dumbarton Oaks, Washington, 1991, p. 150.

⁶⁵ Cf. Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 422, unde datează guvernarea lui Constantin, pe care îl consideră *katepan de Dristra*, în prima sau a doua decadă a secolului al XI-lea.

jumătate a secolului al XIX-lea la Istanbul, al doilea în 1927 la Preslav, iar al treilea în 1951 la Dinogetia-Garvăn, îl menționează pe „*Symeon, vestes și katepano de Paradunavon*”, care, după părerea noastră, a ocupat această funcție după 1025 sau chiar după 1030⁶⁶. Din aceeași perioadă datează, se pare, și sigiliul unui nenominalizat „*duce de Paristrion*”, publicat de istoricul francez G. Schlumberger⁶⁷.

Menționarea primilor katepani, *de Dristra*, respectiv *de Paristrion-Paradunavon*, prin 1018-1020, este un indiciu irefutabil că thema bizantină de la Dunărea de Jos era constituită în forma sa definitivă. În acest context, nu credem a fi lipsită de importanță constatarea că titlurile guvernatorilor themei de la Dunărea de Jos, atâția câți cunoaștem între 1000/1001 și 1018 – David, Theodoros, Ioan Maleses și Tzitzikios – sunt acelea de „*strateg de Dorostolon*” sau „*strateg de Dristra*”, funcție, în primul rând, militară, fapt absolut normal în condițiile de război în care se derula procesul treptat de constituire, în forma sa definitivă, a unității administrativ-teritoriale din regiune. Din 1018/1020 și până după 1093/1094, toți guvernatorii themei Paristrion-Paradunavon – cei care au ocupat cu certitudine funcția – poartă, fără excepție, titlurile de *duce*, *katepan* sau *arhonte*, ceea ce înseamnă că odată cu încheierea războiului bizantino-bulgar (1018) și a procesului de constituire a noii theme și a instituțiilor sale (c.1018-1020), s-a realizat și unificarea atribuțiilor militare și administrative ale guvernatorilor⁶⁸, noua unitate teritorial-administrativă se substituindu-se Strategatului Dristrei.

Un fapt relevant, din acest punct de vedere, este, după părerea noastră, dispariția termenului *strateg* din titlurile guvernatorilor themei Paristrion-Paradunavon, câți cunoaștem că și-au exercitat efectiv funcția. Așa cum am arătat mai sus, toți sunt *katepani*, *anrhonei* sau *duci*. Excepția o face doar generalul Georgios Euphorbenos, pe care în anul 1087, în timpul răzbiului cu pecenegii, împăratul Alexios I Comnenos (1081-1118), „*numindu-l comandant (hegemon-ηγέμονα) l-a trimis, pe mare, la Dristra*”⁶⁹. Foarte probabil acesta rămas titularul nominal al acestei funcții până în jurul anului 1091, la sfârșitul războiului bizantino-peceneg. Afirmăm că Georgios Euphorbenos a fost doar *titularul nominal* al funcției de guvernator al themei Paristrion-Paradunavon, întrucât știm cu certitudine, din informațiile transmise de Anna Comnena, că acesta nu și-a exercitat nici un moment funcția la Dristra. Cetatea nu a putut fi smulșă din mâinile unei căpetenii pecenege, Tatos (Tatous, Tatrays), șeful unei formațiuni politice locale, care o stăpânea încă din anul 1072, din timpul revoltei antibizantine a orașelor paristriene⁷⁰. În forma sa finală de organizare, thema Paristrion-Paradunavon a avut în compunere mai multe subunități administrativ-teritoriale numite *tourmai* (τοῦρμαι). Fiecare *tourma* era condusă de comandantul unui eșaloan de rang inferior, subordonat guvernatorului, numit *tourmarches* (ὁ τοῦρμαρχης). Ne bazăm această opinie pe existența unui sigiliu descoperit la Istanbul, datat în prima jumătate a secolului al XI-lea, aparținând unui „*Ioan tourmarches de Paradunavon*”⁷¹. Foarte probabil, numărul *tourmailor* a fost de trei⁷². În această structură, thema Paristrion-Paradunavon și desfășurat existența, cel puțin, până la sfârșitul secolului al XI-lea.

În legătură cu aceeași organizare a themei de la Dunărea inferioară, reținem interesanta opinie a lui E. Stănescu, cu privire la semnificația denumirilor folosite pentru unitățile administrativ-teritoriale bizantine din această epocă. „*Parcursarea izvoarelor bizantine – susține el – scoate la lumină existența a trei denumiri pentru regiunea cucerită de la Dunărea de Jos: 1) Dristra-Dorostolon; 2) «orașele paristriene»; 3) Paradunabon-Paradunabis, dintre care numai primul și ultimul sunt atestate și din punct de vedere sigilografic și documentar pe lângă numeroasele mențiuni literare. Sub raport organizatoric apare pentru Dristra-Dorostolon strategatul, pentru Paristrion arhontatul de orașe, termen mai vag, iar pentru*

⁶⁶ Cf. N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 70: „*Συμεών βεστη καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου*”, a cărui guvernare o datează după 1020-1025. Pentru aceeași opinie, vezi: I. Barnea, în Gh. Ștefan și colab., *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 332-335; Idem, *À propos de la decouvert de deux sceaux byzantins de Dinogetia*, în *Dacia*, II, 1958, p. 473 (în continuare: *Deux sceaux byzantins*); Idem, *Dinogetia – Ville byzantine du Bas-Danube*, în *Byzantina*, 1, 1980, p. 272 (în continuare: *Dinogetia – Ville byzantine*); Idem, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericița-Garvăn și Bizanț în secolele X-XII*, în S.C.I.V., 4, 1953, 3-4, p. 646 (în continuare: *Bisericița-Garvăn și Bizanțul*); Cf. A. Madgerau, *op. cit.*, p. 424, 430-431, unde datează guvernarea lui Symeon, „*vestes și katepano de Paradunavon*”, în „*jur de 1060-1070*”, mai exact în intervalul 1065-1072, considerând că acesta „*ar putea fi același cu un anume Symeon, vestarchos și katepano al Adrianopolului și Messembriei, datat în anii '70*”.

⁶⁷ G. Schlumberger, G., *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Paris, 1884, p. 239.

⁶⁸ V. Mărculeț, *Relațiile cu Țările Române*, p. 14.

⁶⁹ Ana Comnena, *Alexiada* (ed. Marina Marinescu și N.Ș. Tanașoca), București, 1977 (în continuare: Comnena), VII, II, 1. Pentru considerarea lui între guvernatorii Paristrionului, vezi: M. Șesan, *Les thèmes byzantins à l'époque des Comnènes et des Anges (1081-1204)*, în R.E.S.E.E., XVI, 1978, 1, p. 47-48.

⁷⁰ *Ibidem*, VII, III, 23. Pentru contextul ocupării Dristrei de către Tatos, vezi: Ioan Skylitzes, *Continuarea cronografiei*, în F.H.D.R., vol. III, București, 1975, p. 64-65; Mihail Attaleiates, *Istoria*, în F.H.D.R., III, București, 1975, p. 72-75; Zonarae, p. 713.

⁷¹ I. Barnea, *Noi contribuții la istoria themei Paristrion (Paradunavon)*, în S.C.I.V.A., 37, 1986, 3, p. 269: „*Ἰωάννη τοῦρμαρχ(η) τοῦ Παραδουνάβου*” (în continuare: *Noi contribuții*).

⁷² *Ibidem*.

*Paradunabon-Paradunabis foarte precis exprimatul ducat-katepanat, ceea ce permite concluzia că numai prima și ultima denumire au valoare oficială, în cea de-a doua prevalând valoarea geografică*⁷³.

Fără a contesta valoarea concluziei lui E. Stănescu, considerăm, totuși, că ea comportă o serie de precizări și, mai ales, de nuanțări, impuse de utilizarea și a informațiilor mai recente de care dispunem, cu privire la denumirile utilizate din punct de vedere organizatoric pentru desemnarea unităților administrativ-teritoriale bizantine de la Dunărea de Jos, după 971. Pentru thema Mesopotamia Apusului sunt folosiți termenii *katepanat* și *ducat*; *strategatul* este utilizat pentru a desemna o diviziune a primilor. Pentru Dristra-Dorostolon sunt utilizați termenii *strategat*, pentru perioada 971-1018, respectiv *katepanat* în secolul al XI-lea. Pentru thema Paristrion-Paradunavon sunt folosiți: *katepanatul* pentru Paradunavon, *ducatul* pentru Paristrion și *arhontatul* pentru „orașele paristriene”, „orașele de la Istru” sau, mai larg, „orașele paristriene și ținuturile de la Istru”. Conchidem deci, că termenii *katepanat*, *ducat* sau *arhontat*, indiferent de valoarea lor oficială sau geografică, desemnează după 1020 aceeași realitate administrativ-teritorială: thema bizantină de la Dunărea de Jos. Constatăm, de asemenea, că nu există reguli riguroase, oficializate, pentru utilizarea lor.

*

În încheierea aprecierilor noastre, în acest moment de bilanț, ne prețim **concluzia** că în procesul de organizare administrativ-teritorială a stăpânirilor bizantine de la Dunărea inferioară în secolele X-XI, identificăm trei etape distincte: a) a **themei Mesopotamia Apusului** (c.971-c.1000), cu faza *toparhiei-klematei* nord-dobrogea (c.986-c.1000); b) a **strategatului Dristrei** (c.1000-c.1018); c) a **themei Paristrion-Paradunavon** (c.1018-sfârșitul secolului XI).

ANEXA 1

ORGANIZAREA TERITORIILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS (SEC. X-XI)

Thema Mesopotamia Apusului (971-c.1000)

a) 971-c.976

- *strategatul Dristrei*
- *strategatul Ioannopolisului*

b) c.976-c.986

- *strategatul Dristrei*
- *strategatul Mesopotamia Apusului*
  - *strategatul de Ioannopolis* – a fost scos din compunerea themei Mesopotamia Apusului
  - a fost reunit themei Thracia

c) p.986-c.1000

- *strategatul Mesopotamia Apusului* – acea „*toparhia-klemata*” din nordul spațiului danubiano-pontic

d) c. 1000

- *thema Mesopotamia Apusului* – a cuprins întreg spațiul danubiano-pontic
- a fost reunită, temporar, themei Thracia

Strategatul Dristra-Dorostolon (c.1000-c.1018/1020)

- a) c. 1000-primii ani ai sec. XI (c.1004) – reunit, temporar, themei Thracia
- b) încep. sec. XI (c.1004)-c.1018/1020 – themă distinctă la Dunărea de Jos.

Thema Paristrion-Paradunavon (c.1018/1020-c.1200)

- c.1018/1020-sf. sec. XI – a avut în compunere, foarte probabil, trei *tourmai*
- și-a păstrat structura și organizarea primite la înființare

⁷³ E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 402; Idem, *500 de ani de relații româno-bizantine*, în vol. *Lumea Bizanțului*, București, 1972, p. 158.

ANEXA 2

GUVERNATORII TERITORIILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS

Thema Mesopotamia Apusului

1. Leon Sarakinopoulos, *protospatharios imperial* – strateg de Ioannopolis și Dorostolon (c.971-975/976)
    Petros⁷⁴, *protospatharios imperial* – strateg de Dristra (p.976)
    Arcadios⁷⁵, *protospatharios imperial* – strateg de Dristra (p.976)
2. Damianos Dobromir, *anthypatos* și *patrikios* – duce al Thraciei și Mesopotamiei (c.1000)

Strategatul Dristra-Dorostolon

1. David, *protospatharios* – strateg al Thraciei și Distrei (p.1000/1001-c.1004)
2. Theodoros, *primikerios* – strateg de Dristra (încep. sec. XI – probabil din 1004)
3. Ioan Maleses, *patrikios* – strateg de Dristra (încep. sec. XI)
4. Tzitzikios – strateg de Dorostolon (a.1017)

Thema Paristrion-Paradunavon

1. Kli[anos], *patrikios* – strateg de Paristrion sau Paradunavon (p.1018/1020)
2. Constantin, *polites* și *patrikios* – katepan de Dristra sau Paristrion (p.1018/1020)
3. Symeon, *vestes* – katepan de Paradunavon (p.1025, probabil chiar după 1030)
4. Katakalon Kekaumenos – arhonte de Paristrion (c.1043-1044)
5. Mihail, *vestarh* – katepan de Paradunavon (c.1045/1046-c.1048)
6. Romanos Diogenes – arhonte de Paristrion (c.1050-c.1055)
7. Demetrios Katakalon, *anthypatos* și *patrikios* – katepano de Paradunavon (c.1055-c.1058/1059)
8. Basilios Apokapes, *magistros* și *vestes* – duce de Paradunavis (a.1059-1065)
9. Constantin Theodorokanos – katepan de Paradunavon (c.1065-c.1072)
10. Nestor, *vestarh* – katepan de Dristra și duce de Paristrion (1072-1073)
11. Georgios Euphorbenos – hegemon de Dristra (1087) – nu și-a exercitat funcția
12. Leon Nikerites, *protoproedros* – duce de Paradunavon (c.1091-c.1094)
13. Gregorios Maurokatalon, *magistros* și *anthypatos* – katepan de Paradunavon (c.1094-sfârșitul sec. XI/încep. sec. XII)

---

⁷⁴ Strateg de rang inferior, subordonat katepanului sau ducelui Mesopotamiei Apusului.

⁷⁵ Strateg de rang inferior, subordonat katepanului sau ducelui Mesopotamiei Apusului.